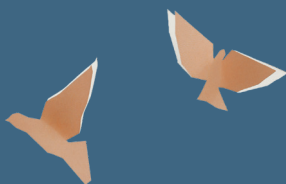

Inhoud

Inleiding	4		
1 Onderwijs met hoofd, hart en handen HET CURRICULUM OP DE VRIJESCHOOL	12	5 De rol van de leraar AUTONOMIE ALS PIJLER	76
2 Ontwikkelingsfasen ELKE ZEVEN JAAR EEN NIEUW ONTWIKKELINGSTHEMA	36	6 Periodeonderwijs EEN RIJK BEGIN VAN DE DAG	84
3 Opvoeden in verbondenheid VERBINDING MET JEZELF, DE ANDER EN DE WERELD	48	7 Kunstzinnig onderwijs KUNST ALS VOEDINGSBODEM	94
4 Op weg naar diversiteit en inclusie OPVOEDEN TOT WERELDBURGER	60	8 Verhalen en beelden VERTELSTOF ALS RODE DRAAD	104

9	Jaarfeesten	122	13	Door antroposofische ogen	176
	LEVEN OP HET RITME VAN HET JAAR			DRIE- EN VIERLEDIG MENSBEELD	
10	Toetsen en getuigschriften	142	14	Jij bent uniek (1)	186
	EEN BREDE KIJK OP ONTWIKKELING			TEMPERAMENTEN	
				EN PLANEETKWALITEITEN	
11	Ontmoeting met de digitale wereld	154	15	Jij bent uniek (2)	198
	DIGITALE GELETTERDHEID OP			NEURODIVERSITEIT	
	DE VRIJESCHOOL				
12	Het raadsel van het kind	168	16	Van ideaal naar praktijk	220
	WORDEN WIE JE BENT			GEZONDMAKEND ONDERWIJS	
				Woord van dank	231
				Literatuur	232
				Noten	238
				Colofon	240

1

Onderwijs met hoofd, hart en handen

Het curriculum op de vrijeschool

‘Wij opvoeders hebben natuurlijk ideeën over hoe we de leerling willen scholen en vormen. Maar de pedagogische vraag is wat de leerling daar zelf mee gaat doen. De leerling is immers niet een object van onze goede bedoelingen, maar subject van zijn of haar eigen leven. Eén opvoedkundige taak is dat we leerlingen enthousiasmeren om hun eigen leven te leiden.’

– GERT BIESTA, hoogleraar en pedagoog³

Stel je een enorme ronde toren voor die in een uitgestrekt landschap staat. Via een wenteltrap kom je steeds een verdieping hoger, waar brede ramen je het uitzicht over het landschap geven. Sommige ramen zijn boven elkaar gepositioneerd, waardoor je over hetzelfde stuk van het landschap uitkijkt, maar vanaf een hogere verdieping. Deze toren is te vergelijken met het curriculum van de vrijeschool. De leerlingen komen op de benedenverdieping binnen (kleuterklas) en nemen elk jaar de trap naar een hoger niveau. Vanaf elke verdieping kijken ze door de ramen de wereld in. Tot ze hun laatste schooljaar bereiken en het luik openduwen dat toegang geeft tot het dak van de toren. Hier kunnen ze voor de eerste keer het volle panorama van het landschap beleven waarvan ze tot dan toe alleen stukjes hebben gezien.

Doorlopende leerlijn van kleuterklas tot examenjaar

De vrijeschool baseert haar nummering op de antroposofische pedagogiek, waarin een duidelijke scheiding is tussen de kleuterleeftijd en het begin van het cognitieve leren (vanaf klas 1). In de praktijk betekent het dat kinderen op de vrijeschool in Nederland na de kleuterklas beginnen in klas 1, wat overeenkomt met groep 3 in het reguliere onderwijs. In België verschilt de klassentelling tot de middelbare school niet van het reguliere onderwijs. Omdat vrijescholen met een doorlopend leerplan werken, blijft dit verschil in nummering bestaan tot en met het laatste jaar van de middelbare school. Na klas 6 op de basisschool (groep 8 regulier), starten zij dus op de middelbare school in de zevende klas (klas 1 in het reguliere onderwijs).

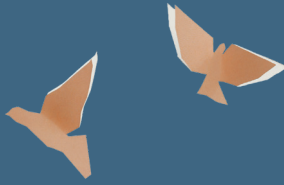
Het volgende overzicht biedt in één oogopslag duidelijkheid.

Vrijeschool

Vrijeschool		Regulier onderwijs (Nederland)	
KLEUTERKLAS		BASISSCHOOL	
kleuterklas 1		groep 1	
kleuterklas 2		groep 2	
ONDERBOUW			
klas 1		groep 3	
klas 2		groep 4	
klas 3		groep 5	
klas 4		groep 6	
klas 5		groep 7	
klas 6		groep 8	
MIDDENBOUW		MIDDELBARE SCHOOL	
klas 7		brugklas / klas 1	
klas 8		brugklas / klas 2	
klas 9		klas 3	
BOVENBOUW			
klas 10		klas 4 vmbo examenjaar Nederland	
klas 11		klas 5 havo examenjaar Nederland	
klas 12		klas 6 (havo) vwo examenjaar Nederland	

De uitgangspunten van het curriculum

Een curriculum is een plan voor het leren. Het beschrijft de leerstof, de doelen en wanneer de leerlingen wat leren of ervaren. Zeventig procent van de lesinhoud is in Nederland landelijk vastgelegd, de overige dertig procent mogen scholen zelf invullen. Ook mogen scholen zelf bepalen op welke manier zij de leerstof aanbieden. Wat een school binnen de landelijke kaders aanbiedt, staat beschreven in het leerplan van de school. Binnen dat leerplan hebben leraren een zekere mate van autonomie (zie hoofdstuk 5). Op vrijescholen

2

Ontwikkelingsfases

Elke zeven jaar een
nieuw ontwikkelingsthema

'Elke leeftijd vraagt om een eigen benadering en werkwijze. Volgens de reguliere lesboeken beginnen de brugklassen met lessen over het kleinste, celbiologie. Ik tik de onderwerpen wel aan, maar ga vooral in op het waarneembare en ga later in de bovenbouw pas in op de specifieke bouw en functie van cellen.'

– JUDITH WEETELING, biologieleraar Geert Groote College
Amsterdam

In de pedagogiek van de vrijeschool volgen leerstof en werkvormen de ontwikkeling van de leerlingen. Kleuters zingen, spelen en schilderen, of luisteren naar een van de vele sprookjes die de juf of meester in de kring vertelt. Leren doen ze spelenderwijs: ze bouwen, bakken brood, krijgen handwerkles en leren tellen. Op veel scholen begint het schoolse leren pas in de eerste klas. Eersteklassers verwerven reken- en taalvaardigheden, waarbij sprookjesbeelden uit de vertelstof als een rode draad door de lesstof lopen. Zo kent elke klas zijn eigen specifieke pedagogische en didactische aanpak. In dit hoofdstuk lees je over het onderliggende ontwikkelingsmodel, dat ook in onze tijd een hulp kan zijn bij het kijken naar kinderen en jongeren.

Ontwikkelingsmodel: onderverdeling in zevenjaarsperiodes

Op de vrijeschool gebruiken leraren onder andere de beschrijvingen van ontwikkelingsfasen zoals Rudolf Steiner deze optekende. Dit model, door hemzelf uitgewerkt, houdt in dat er in een mensenleven van nature elke zeven jaar een nieuw, universeel 'ontwikkelings-thema' aan de orde is.

De thema's van de eerste drie leeftijdsperiodes zijn volgens deze visie:

- 0-7 jaar: de ontwikkeling van het fysieke lichaam;
- 7-14 jaar: het verkennen van de wereld;
- 14-21 jaar: het innemen van een eigen positie in de wereld.

Elk van deze fases kreeg van Steiner een eigen typering op fysiek, emotioneel en cognitief gebied.

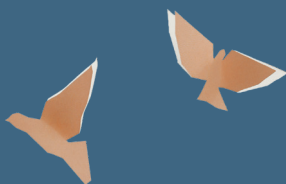
De zevenjaarsperiodes in de 21ste eeuw: een kijkhulp

Tegenwoordig is er veel aandacht voor de verschillende manieren waarop kinderen zich ontwikkelen. Leraren zullen daarom binnen hun lessen aansluiten bij de individuele ontwikkelingsbehoeften van de leerlingen en daarbij inzichten in de ontwikkelingsfasen combineren met andere pedagogische benaderingen. Ze gebruiken bijvoorbeeld hedendaagse kennis en inzichten om kinderen die in de rouw zijn te begeleiden. Ook bij kinderen met adhd of autisme en bij kinderen die hoogbegaafd zijn, zetten ze hedendaagse pedagogische en didactische kennis in (zie hoofdstuk 15).

Het model van de verschillende zevenjaarsperiodes kan leraren helpen om te kijken naar leerlingen, hun behoeften beter in te schatten en hun onderwijs daarop af te stemmen. De aandacht in elke fase voor zowel de cognitieve, sociale als emotionele ontwikkeling beantwoordt daarnaast aan een actuele behoefte. Juist in deze tijd van snelle digitalisering, sociaal-emotionele druk en toenemende prestatiedruk groeit de wens om onderwijs dat zich richt op de brede ontwikkeling van de leerling. De breed gedeelde opvattingen van onderwijspedagoog Gert Biesta die in het vorige hoofdstuk al even voorbij kwamen, zijn hier een voorbeeld van.

JAARKLASSEN

Omdat de leerstof de ontwikkeling van zowel het individu als de hele groep volgt, bestaan de klassen meestal uit kinderen die in dezelfde ontwikkelingsfase zitten, zogenaamde jaar-klassen. Op kleine vrijescholen zijn er vaak combinatieklassen waarbij kinderen van verschillende leeftijden bij elkaar zitten.

3

Opvoeden in verbondenheid

Verbinding met jezelf,
de ander en de wereld

'Een gemeenschap is een zichtbaar teken van een innerlijke, onzichtbare kwaliteit; de individuele identiteit en integriteit die zich manifesteert in de wereld van relaties met een groep.'

– Parker J. Palmer, schrijver en leraar

Verbinding is een sleutelwoord op de vrijeschool. Een belangrijk pedagogisch doel is het vormen van een sterke gemeenschap waarin leerlingen worden uitgenodigd zich te verbinden met zichzelf en met de wereld om hen heen. Er wordt hard gewerkt aan de onderlinge verbinding in elke klas en aan de vrijeschool als geheel. Dit zie je terug in de schoolbrede activiteiten en vieringen. Denk aan schoolpresentaties, kooruitvoeringen, schoolbands en de jaarfeesten.

In de huidige maatschappij staat die verbinding met het zelf, de ander en de wereld regelmatig onder druk. Smartphones, tablets en computers kunnen ervoor zorgen dat het leerlingen minder goed lukt om echt aanwezig te zijn in het moment en verbinding te maken met hun omgeving of medeleerlingen. Denk ook aan programma's als Magister en Somtoday die van invloed zijn op de relatie tussen leraren, ouders en leerlingen. Het zijn uitdagingen waar elke school, dus ook de vrijeschool, mee te maken heeft. Dat vraagt om betrokkenheid van schoolleiders, leraren en ouders. Elk van hen draagt op een eigen manier bij aan een omgeving waarin leerlingen zich gezien voelen en leren wat het is om mens te zijn tussen andere mensen en in deze wereld.

Verbinding in de klas

Bijzonder aan de vrijeschool is dat de leerlingen hun hele schooltijd zoveel mogelijk als klas bij elkaar blijven. Ze trekken jaren als groep met elkaar op, waardoor ze de kans krijgen elkaar echt te leren kennen en op een goede manier met elkaar om te gaan. Bovendien leren ze in een vertrouwde omgeving samenleven met andere mensen. Ze krijgen vele groepsprojecten en samenwerkingsopdrachten, werken samen aan toneeluitvoeringen en in de bovenbouw

wisselt de samenstelling van de klas niet bij elke les.

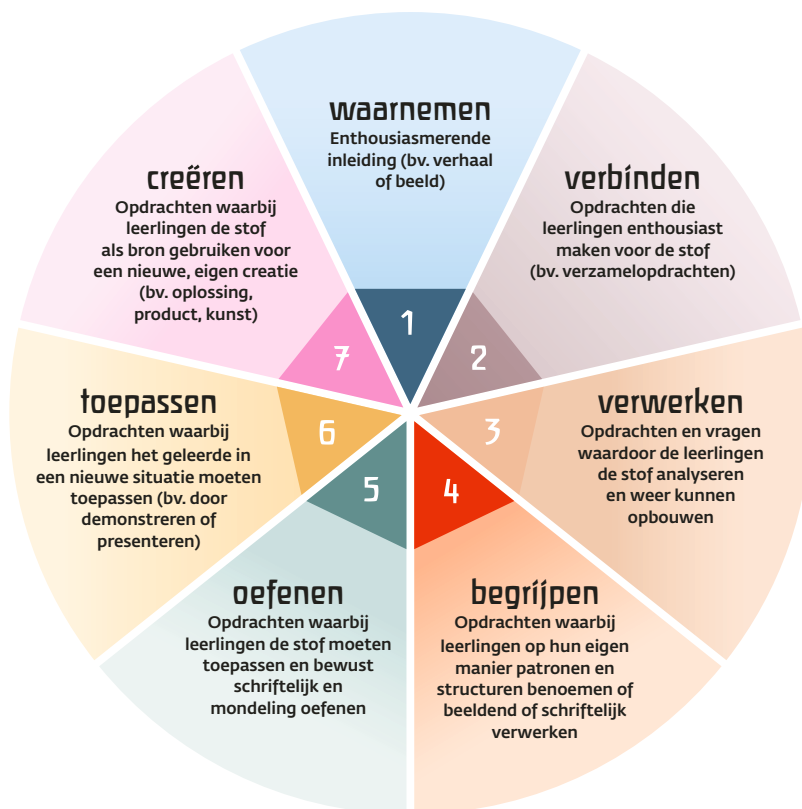
Idealiter zitten er in een klas leerlingen met verschillende achtergronden en uiteenlopende talenten. Op die manier kunnen ze leren omgaan met verschillen tussen mensen en culturen. Aan leraren de taak om een omgeving te creëren waarin leerlingen elkaar respecteren en zich samen inzetten voor een hechte klassensfeer.

Verbinding van de leraar met de klas

Niet alleen de groep blijft zo veel mogelijk samen, ook de klassenleerkracht of mentor blijft als het kan enkele jaren verbonden aan dezelfde klas. In het voortgezet onderwijs geven vakleraren bij voorkeur meerdere jaren aan dezelfde klas les. De achterliggende gedachte is dat pedagogische relaties aan diepte en stabiliteit winnen wanneer zij gedurende een langere periode worden opgebouwd en onderhouden. Door zich voor langere tijd met een klas te verbinden, kunnen leraren met elke leerling een relatie opbouwen, ook als ze daar soms flink hun best voor moeten doen. Bovendien krijgen ze zicht op de dynamiek van de klas. Die kennis kunnen zij inzetten om de relaties tussen de leerlingen onderling te ondersteunen.

Verbinding met de wereld

Het vrijeschoolcurriculum helpt leerlingen om zich verbonden te voelen met de wereld om hen heen. Vakken zoals taal, aardrijkskunde en geschiedenis gaan samen met kunstzinnige en praktische vakken zoals handwerken, muziek en drama. Hierdoor wordt zowel het denken, voelen als willen aangesproken en krijgen leerlingen de kans om de wereld via de lesstof op verschillende manieren te ontdekken en te begrijpen. Leraren stemmen daarbij hun lessen af op de ontwikkelingsfase van de leerlingen

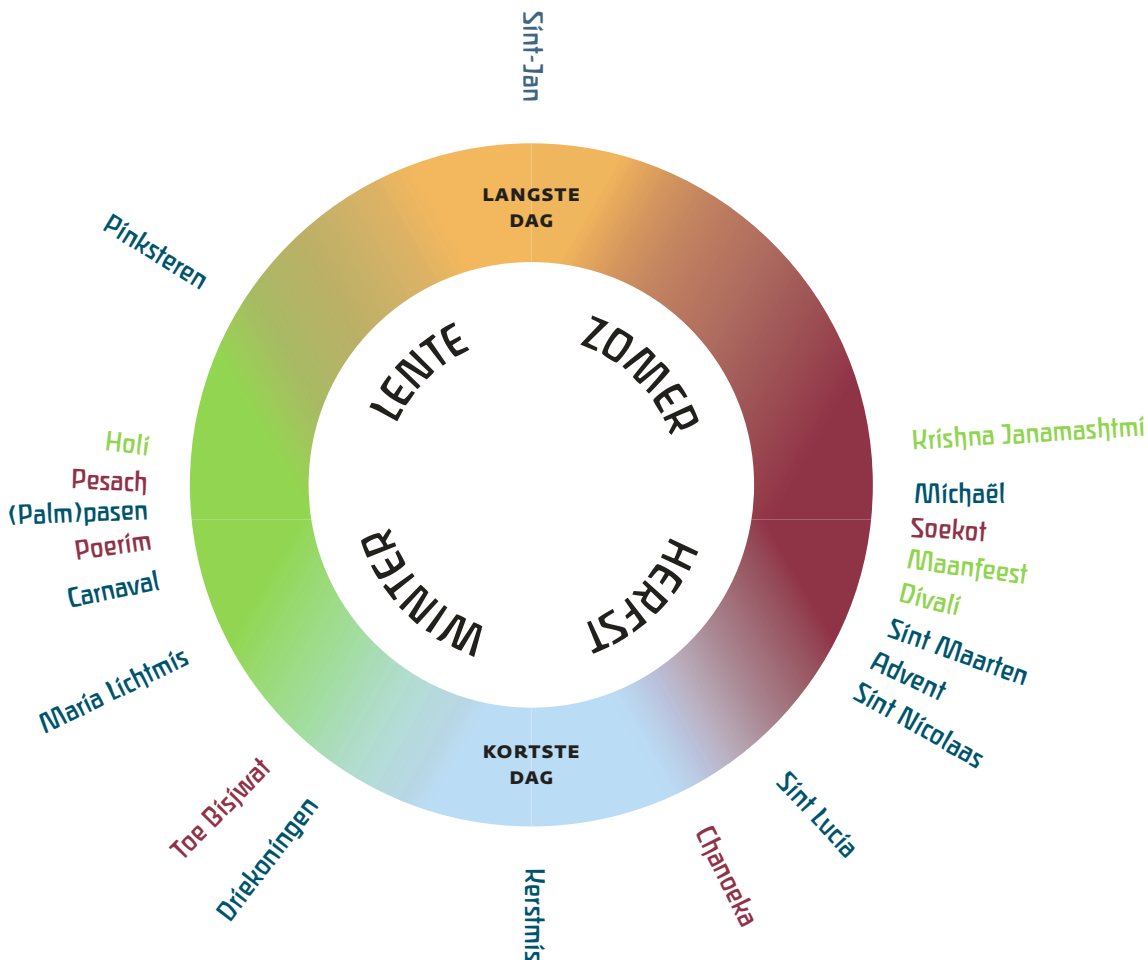

dat hij heeft geschreven over het verhaal dat ik de vorige dag heb verteld. Een andere leerling leest dan zijn stukje voor over hetzelfde deel. Samen met de leerlingen bespreken we wat de overeenkomsten en verschillen zijn. Daarna is het tijd voor de nieuwe stof, die breng ik over in een vorm die ik vanuit mijn eigen vermogen afstem op de klas.’

Een ander ritme is het werken met *de zevenslag*. Deze opbouw gaat uit van de gedachte dat elk leerproces begint met *waarnemen* (1). Leerlingen worden enthousiast gemaakt voor het onderwerp met een mooi verhaal, beeldende inleiding of filmpje. Vervolgens *verbinden* (2) zij zich via opdrachten met de stof. In de fase van

verwerken (3) proberen zij door vragen te stellen en oefeningen te doen de stof te analyseren en te begrijpen. Als het goed is, volgt hierna de fase van *begrijpen* (4), de leerlingen gaan de stof nu echt doorgronden. Als ze daarna *oefenen* (5), kunnen ze de nieuwe kennis gaan *toepassen* (6) in andere contexten. Tot slot, in de fase van *creëren* (7), gebruiken zij hun kennis om iets nieuws te maken. Dit sluit het leerproces af met een actieve, creatieve toepassing van wat ze hebben geleerd.

Wie bekend is met de taxonomie van Bloom, zal hier gelijkenissen ontdekken. Dit is tegenwoordig een veelgebruikt model om leerdoelen te formuleren en het beheersingsniveau van de leerlingen te bepalen.

NIET SEIZOENSGEBONDEN:

Ramadan
Suikerfeest
Offerfeest

Deze jaarring bevat een selectie van verschillende feesten. Veel levensbeschouwingen gebruiken de maankalender of een eigen jaartelling, waardoor hun feestdagen niet altijd op dezelfde datum vallen.

LEGENDA:

blauw: Christendom
rood: Jodendom
groen: Hindoeïsme
oranje: Islam

Synoniemenlijst volgens denken, voelen en willen:⁹⁴

SOCIALE HOUDING VOELEN	LEERHOUDING VOELEN	INZET/VERBINDING WILLEN	VERWERKING DENKEN	
Open	Alerte	Regelmatische	Opzet	Gestructureerde
Behulpzame	Luisterende	Volle	Aanzet	Overzichtelijke
Coöperatieve	Attente	Gedegen	Indeling	Ordelijke
Betrokken	Correcte	Degelijke	Afwerking	Systematische
Opgewekte	Oplettende	Gestage	Afronding	Consequente
Warme	Aandachtige	Constante	Volledige	Globale
Liefdevolle	Liefdevolle	Gerichte	Uitgebreide	Oppervlakkige
Dragende	Affectieve	Geconcentreerde	Brede	Vluchtige
Steunende	Trouwe	Energieke	Vrijwel volledige	Feitelijke
Hulpvaardige	Bereidwillige	Wilskrachtige	Fragmentarische	Reproductieve
Deelnemende	Enthousiaste	Actieve	Onvolledige	Toegepaste
Gevoelige	Betrokken	Vlotte	Minimale	Beweeglijke
Behoedzame	Beweeglijke	Gedisciplineerde	Smalle	Bewogen
Rustige	Met affiniteit	Gepaste	Magere	Open
Kalme	Scherpzinnige	Evenwichtige	Beknopte	Beproefde
Bedaarde	Fijnzinnige	Geschikte	Beperkte	Doorvoelde
Verdraagzame	Beschouwende	Afgepaste	Afgemeten	Doorleefde
Evenwichtige	Vragende	Beperkte	Summiere	Bezielde
Persoonlijke	Gerichte	Bescheiden	Compacte	Gewetensvolle
Oprechte eerlijke	Taakgerichte	Minimale	Bondige	Subjectieve
Rechtvaardige	Geconcentreerde	Summiere	Omvattende	Objectieve
Gewetensvolle	Geïnteresseerde	Onregelmatige	Nauwkeurige	Heldere
Respectvolle	Aandachtige	Wisselende	Nauwgezette	Inzichtelijke
Ernstige	Belangstellende	Wisselvallige	Exacte	Begrepen
Serieuze	Diepgaande	Ongeconcentreerde	Precieze	Doordachte
Morele	Consciëntieuzen	Toenemende	Punctuele	Beredeneerde
Luisterende	Serieuze	Afnemende	Stipte	Beargumenteerde
Initiërende	Ambitieuze	Verminderde	Puntige	Logische
Ondernemende	Kritische	Magere	Scherpzinnige	Rationele
Kwetsbare	Zelfstandige	Ondermaatse	Fijnzinnige	Methodische
Aarzelende	Eerlijke	Buitensporige	Zorgvuldige	Beschouwende
Timide	Respectvolle		Gedetailleerde	Reflectieve
Volgzame	Gewetensvolle		Natuurgetrouwe	Bespiegелende
Meegaande	Standvastige		(Des)kundige	Gemotiveerde
Leraarsgerichte	Efficiënte		Genuanceerde	Eigen
Afwachtende	Doelmatige		Veelzijdige	Samenhangende
Afwijzende	Calculerende		Geschakeerde	Evenwichtige
Gesloten	Praktische		Karakteristieke	Afgewogen
Speelse	Afstandelijke		Beeldende	Weloverwogen
Impulsieve	Zakelijke		Treffende	Eenvoudige
Drukke	Afwachtende		Rake	Starre
Storende	Passieve		Fraaie	Eenzijdige
Afleidende	Ongeïnteresseerde		Vloeiende	Gesloten
Afgeleide	Oppervlakkige		Lopende	Concrete
Wisselende	Zakelijke		Robuuste	Praktische
Ongerichte	Afwachtende		Krachtige	Theoretische
Onbeheerste	Vluchtige		Stevige	Creatieve
Ongeïnteresseerde	Impulsieve		Vurige	Originele
Kritische	Speelse		Flamboyante	Oorspronkelijke
Onconventionele	Ludieke		Karikaturale	Experimentele
Eigenaardige	Gemakzuchtige		Luchtige	Consequente
Eigenzinnige	Ongenuanceerde		Ludieke	Analytische
Starre	(Faal)angstige		Decoratieve	Correcte
Stroeve	Gesloten		Versierende	
Botte	Beklemde		Poëtische	
Lompe	Bekrompen		Kleurrijke	
Kortzichtige	Kortzichtige		Klankrijke	
Kwetsende	Onbeheerste			
Ondermijnende	Ongerichte			
Ongepaste	Ongconcentreerde			
Brutale	Onzelfstandige			
Overheersende	Onderzoekende			
Intimiderende	Verwonderde			
Calculerende	Bevlogen			
Correcte				